

XALIQ PEDAGOGIKASINDA QIZLAR TÁRBIYASINIŇ SÁWLELENIWI

Turdimuratova Roza Xalmurat qızı

Ájiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika fakulteti “Pedagogika” tálim baǵdarı

Saparbaev Tajibay

2-kurs talabası NMPI Pedagogika kafedrası Professor w.w.a p.i.k (ilimiy basshı)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15552111>

Annotaciya. Ilimiy maqalada shańaraqta qız balalardı tárbiyalawdıń ózine tán ózgeshelikleri, qızlar tárbiyasında xalıq pedagogikası dereklerinen paydalanıwdıń jolları, usılları oǵada keń sóz etilgen. Haqıyqatında shıǵıs xalıqları qız balalar tárbiyasına ázel-ázelden úlken itibar berip kelmekte.

Tayanish túsinikler: Qızlar tárbiyası, xalıq pedagogikası, awızeki xalıq, dóretpeleri, xalıq naqılları, xalıq ertkeleri, ádeplilik, iybelilik, tártiplilik, ata-analar úlǵısı, shańaraq tárbiyası, háwjar, tolgawlar.

THE EMBODIMENT OF GIRLS' EDUCATION IN FOLK PEDAGOGY

Abstract. The scientific article discusses in detail the specific differences in raising girls in the family, the ways and methods of using folk pedagogy in raising girls. Indeed, the peoples of the East have always paid great attention to the education of girls.

Keywords: Girls' education, folk pedagogy, oral folk art, folk proverbs, folk tales, decency, modesty, orderliness, parental example, family upbringing, yor-yor, tolgaws.

ВОПЛОЩЕНИЕ ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Аннотация. В научной статье подробно рассматриваются специфические различия в воспитании девочек в семье, пути и методы использования народной педагогики в воспитании девочек. Действительно, народы Востока всегда уделяли большое внимание образованию девочек.

Ключевые слова: Женское образование, народная педагогика, устное народное творчество, народные пословицы, народные сказки, порядочность, скромность, порядочность, родительский пример, семейное воспитание, ёр-ёр, толгау.

Qız bala - bul turmıstıń mánisi, jámiyettıń gózzallıǵı hám keleshektiń zárúrlı súyenishi esaplanadı. Hár bir xalıqtıń mádeniyatı, qádiriyatları hám rawajlanıw dárejesi, áwele, ondaǵı hayal hám qızlarǵa bolǵan qatnas arqalı bahalanadı. Usınıń sebebinen de qızlardı tárbiyalaw, olardıń huqıqların támiyinlew hám jámiyetteǵı ornın bekkemlew hár bir zamanagóy jámiyettıń eń tiykarǵı wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Qız bala tuwılǵan kúnnen baslap miyir, minez-qulıqtıń tazalıǵı, iybeli, shıdamlılıq sıyaqlı gozzal páziyletlerdiń tımsalı bolıp kelgen. Shańaraqta mehir-muhabbat taratıwshı, perzentlerge tárbiya beretuǵın ana bolıwǵa tayarlanıp atırǵan qızlar, áwele, bilimlı, tapqır hám ǵayratlı bolıwı kerek. “Bir qolı menen besiktı terbetse, ekinshı qolı menen dúnyanı terbetedi”, degen hikmet biykarǵa aytilmaǵan. Búgingi kúnde qızlar tek ǵana úy-ruwzıger jumıslarında, bálkí siyasat, pán, mádeniyat, kórkem óner, sport hám basqa tarawlarda da aktiv qatnas etpekte. Bul bolsa olardıń potencialına isenim bildirip atırǵan jámiyet rawajlanıp atırǵanın bildiredi. Kóplegen qızlar mámleket basqarıwı, ilimiy izertlewler, isbilermenlik jáne social turmısa óz ornın tawıp, ibrat bolıp atır. Sonıń menen birge, qızlardıń tárbiyasına úlken itibar beriliwi zárúr. Olardıń huqıqları qorǵalıwı, unamsız tásirlerden asıraw, social qorǵaw

sistemaları arqalı qollap-quwatlaw búgingi kúnde aktual másele esaplanadı. Ásirese, mektep hám joqarı tálim mákemelerinde qızlarǵa bólek sharayat jaratıw, olardıń potencialın ashıw imkaniyatın beredi.

Xalıq pedagogıkası - bul xalıqtıń ásirler dawamında toplaǵan tárbiya tájıyıbesi, úrp-ádetleri hám dástúrleri kompleksı bolıp tabıladı. Qız bala tárbiyası bolsa jámiyettiń ruwxıy hám mádeniy rawajlanıwda zárúrli orın tutadı. Xalıq pedagogıkasında qız bala tárbiyasına bólek itibar berilgen. Qızlar keleshektegi analar, shańaraqtıń súyenishi retinde kórilgen hám usınıń sebebinen olardıń tárbiyasına úlken áhmiyet qaratılǵan. Xalıq naqılları, ertekleri hám qosıqları arqalı qızlarǵa ádep-etika qaǵıydaları, miynetsúyiwshılık, sadıqlıq hám miyir-aqıbet sıyaqlı pazıyletler sińirilgen.

Xalıq awızekı dóretiwshılıǵı - ertekler, naqıllar hám qosıqlar qız bala tárbiyasında zárúrli qural bolıp xızmet etken. Mısalı, naqıllar arqalı qızlarǵa miynetsúyiwshılık hám hadallıq sińirilgen: " Miynetin - zıynetin", " Áke kásibi- mámleket kásipi" sıyaqlı naqıllar buǵan misal bola aladı. Shańaraq - qız bala tárbiyasınıń baslanǵısh mákanı esaplanadı. Ata-analar, ata -apalar qızlarǵa milliy dástúrler, úrp-ádetler hám qádiriýatlardı úyretkenlar. Ásirese, analardıńlar qızlarına úy jumısların, tigiwshilik, toqıwshılıq sıyaqlı ónerlerdi úyretiw arqalı olardıń keleshektegi shańaraqlıq turmısına tayarlıq kórgenler.

Qız bala tárbiyasında shańaraqtıń eń áhmiyetli wazıypalarınń biri. Qız balanı keleshekte aqıllı, bılımlı hám jaqsı ana bolıwǵa tayarlaw ushın ata-analar olardı kishı waqtınan baslap durıs tárbiyalawı kerek. Bul process uzaq waqt dawam etedi hám kóp kúsh talap etedi, biraq nátiýjesi keleshekte jámiyet ushın júdá paydalı boladı. Hár bir qız balanıń óz qızıǵıwshılıqları, talantları hám qábıyletleri bar. Ata-analar bul qásiyetlerdi erte anıqlap, olardı rawajlandırıwǵa járdem beriwı kerek. Mısalı, eger qız bala súwret salıwǵa qızıqsa, oǵan kerekli qurallar alıp beriw, kórgizbelerge alıp barıw yamasa arnawlı kurslarda oqıtıw arqalı onıń talantın rawajlandırıwǵa boladı. Usılay etip, qız balanıń jeke qásiyetlerin rawajlandırıw arqalı onıń keleshekte óz ornın tabıwına járdem beremiz.

Xalıq pedagogıkasında qızlardı jaslıǵınan miynetsúyiwshılık hám kásip-ónerge háwes sezimin tárbiyalawǵa bólek itibar berilgen. Túrlı kásip iyesi bolǵan ata-analar, ata-apalar bilim hám tájriýbelerin balalarına qunt menen úyretken, olardı ustaz-shákirt retinde diyqanshılıq, sharwashılıq, baǵshılıq, tigiwshilik sıyaqlı tarawlarda kómekleskenler. Xalıq pedagogıkasında qızlarǵa ádep-etika qaǵıydaların úyretiw zárúrli áhmiyet talap etken. Úlkenlerge húrmet, kishilerge ızzet, shın júreklik, rastǵóylik sıyaqlı pazıyletler qızlarǵa jaslıǵınan sińirilgen. Buǵan baylanisli xalıq naqılları, misalı, "Ádep - baylıq, beádep - qayǵı" sıyaqlı hikmetler tárbiyada qollanılǵan. Milliy úrp-ádetler hám dástúrler qız bala tárbiyasında zárúrli rol oynaydı. Toy dástúrleri, bayramlar, shańaraqqa tiyisli bayramlar arqalı qızlarǵa milliy qádiriýatlar, úrp-ádetler úyretilgen. Bul bolsa olardıń milliy ayırıqshalıǵın ańǵarıwına hám maqtanıwına járdem beredi. Qaraqalpaq xalıq pedagogıkasında qız bala tárbiyası zárúrli orın tutadı. Ásirler dawamında qalıplesken awızekı dóretiwshılık úlǵılerinde qızlardıń etikalıq, estetik hám miynet tárbiyasına bólek itibar qaratılǵan. Xalıq ertekleri qızlardıń etikalıq hám estetik tárbiyasında zárúrli rol oynaydı. Erteklerdegi qaharmanlar arqalı qızlarǵa hadallıq, miynetsúyiwshılık, sadıqlıq sıyaqlı pazıyletler sińiriledi. Mısalı, " Qızıl gúl" erteginde bas qaharman bolǵan qızdıń mehribanlıǵı hám

miynetsúyiwshılıǵı sebepli baxıtqa jetıwı súwretlenedi. Bul sıyaqlı ertekler qızlarǵa jaqsı minez-qulıq úlǵıların kórsetedi hám olarǵa ibrat boladı.

Qaraqalpaq xalıq naqılları qızlardıń etikalıq tárbiyasında zárúrli áhmiyetke iye. Naqıllar jay hám qısqaasha ańlatpalar arqalı turmıslıq tájiriybelerdı jetkeredi. Mısalı, " Qız bala - el, xalıq aynası" qızlardıń jámiyettegi ornı hám juwapkerlıǵın aytıp ótedi. Bul sıyaqlı naqıllar qızlarǵa ádep-etika qaǵıydaların úyretiwde nátiyjeli qural esaplanadı.

Jumbaqlar qızlardıń aqıl-ziyrekliǵın hám pikirlew qábiletin rawajlandırıwda zárúrli rol oynaydı. Olar arqalı qızlar átirap -ortalıqtı ańǵarıw, analiz qılıw hám juwmaq shıǵarıwdı úyrenediler. Mısalı, " Aq kóylekli, sarı belbewlı- bul ne? " degen jumbaq quyashtı súwretleydi hám qızlardıń oyda sawlelendiriwın bayıtadı.

Qaraqalpaq xalıq qosıqları qızlardıń estetik tárbiyasında zárúrli orın tutadı. Qosıqlar arqalı qızlarǵa milliy qádiriyatlar, úrp-ádetler hám dástúrler jetkızıledi. Mısalı, " Háyyiw" qızlardıń analıq pazıyetlerin qalıplestiriwde zárúrli áhmiyetke iye. Sonıń menen birge, " Hájjar" sıyaqlı dástúr qosıqları qızlarǵa shańaraqlıq turmısqa tayarlanıwda járdem beredi.

Hár bir xalıqtıń júregi - onıń kórkem óneri hám mádeniyatı bolıp tabıladı. Ásirese, milliy qosıqlar xalıqtıń tariyxıy yadı, awrıwları, ármanları hám ar-namısın ańlatadı. Sonday ruwxıy baylıqlardan biri - Hájjar qosıǵı bolıp, ol óziniń tereń mazmunı, kúshli sezimiyati hám mádeniy qádiriyatlarǵa baylıǵı menen bólek áhmiyetke iye boladı. Hájjar - kim edi? Tariyxıy maǵlıwmatlarǵa kóre, Hájjar - arab-ańızlarındaǵı márt háyellerden biri bolıp, onıń taqatı, iymanı hám belsendiligiqq musulman dúnyasında joqarı qádirlenedi. Ol Ibrahim payǵambardıń zayıpı, Ismail payǵambardıń anası retinde belgili. Onıń sahrada jalǵız qalǵan halda balasın saqlap qalıw jolındaǵı gúresi, házirge shekem musulmanlar ushın jash dáregi bolıp kelip atır. Hájjar qosıǵı bul tariyxıy obraz arqalı taqat, mártlik, analıq hám isenimdi maqtaw etedi. Ol jaǵdayda bir hayaldıń jalǵız birden-bir kúsh menen qanday etip salmaqlı sinaqlarǵa shıdam bergeni, óz balasın tiri saqlap qalıw jolında gúresgeni ańlatıladı. Qosıq teksti ádetde sesler uyǵınlıǵılı tereń sezimge bay bolıp, tıńlawshıǵa kúshli tásir ótkeredi. Qız bala – úy nurı , el nurı dep sanalǵan. Qaraqalpaq xalıq qosıqlarında qızlardıń ibası, ádebi, ata-anaǵa húrmeti, erte turmısqa tayarlanıwı túrli poetik túrde bayan etiledi. Xalıq qız balanı tek bir shaxs emes, bálki kelin bolıp baratuǵın úyge túsetin qız dep kóredi. Qaraqalpaq maqallarında qız bala haqqında ayılǵan:

“Qız bala – qásiyet, onı saqla.”

“Qızdın tarbiyası – anadan.”

“Jaqsı qız – eldin kózi, yaman qız – úydin kúyi”

Bul maqallar xalıqtıń nátijsi bolıp, qızlardıń durıs tárbiya alıwı kerekliǵın bul is anasınan baslanatuǵının kórsetedi. Qızlardıń aqıllı, ádepli, bilimli bolıwı – úyge hám jámiyetke nurlı keleshek bolıp kóringen. Xalıq qosıqlarında qız balanıń ar-namısı, ar-namısı, eń joqarı turadı. Qaraqalpaq xalıq poeziyasında bular arqalı qızlardıń qalbına jaqsılıq, iman elge húrmetli bolıw sıyaqlı qádirlı sıpatlar sınırladı.

Qaraqalpaq dástanlarında da qız bala róline ayırıqsha orın ajratılǵan. Mısalı; Túrkiy xalıqlar awızekı dóretiwsılıǵında bólek orın iyelegen dástanlar xalıqtıń arzu-úmitin, turmıs tárizin, úrp-ádetlerin, qádiriyatların sawlelendirgen bahasız ruwxıy miyraslar bolıp tabıladı. Olardıń eń ataqlılardan biri - “Alpamıs” dástanı. Bul dástan tek batır qaharmanlar gúresi yamasa

dushpanğa qarsı turğan batırlar haqqında emes, bálki hayal hám er adam, muhabbat hám sadıqlıq, belsendilik hám shıdamlılıq sıyaqlı ayırıqsha sezimler hám de social rol haqqında da gúrriń etedi. Atap aytqanda, dástanda qızlar - áyeller obrazı tereń hám mazmunlı súwretlenedi. Bul obrazlar arqalı sol dáwirdegi hayallardıń sociallıq ómirdegi ornı, olardıń aql -ziyrekligi qaharmanlıgı hám shańaraқтаgı poziciyasi jarıtıladı. Áyeller, ásirese Barchin obrazında, er adam qaharmanğa múnásip jup, shın berilgen yar, patriot insan retinde kórsetiledi. Túrkiy xalıqlar tariyxında hayal mudamı zárúrlı orın tutqan. Ol tek ǵana shańaraq súyenishi, bálki geyde siyasiy máselelerde de qatnasqan, óz pikirin bıldırgen. “Alpamıs” dástanında da bul jaǵday óz sáwleleniwın tapqan. Áyeller - analar, qızlar obrazında kórinedi hám olardıń hár biri ayırıqsha xarakterge iye.

Dástandaǵı tiykarǵı hayal obrazı - Barchin. Ol Alpamıstıń jaqsı kórgen yarı bolıp tabıladı. Barchin jaysha gózzal emes, ol júdá tapqır, intellektual potencialı joqarı, óz taǵdırın ózi hal ete alatuǵın hayal retinde súwretlenedi. Ol Alpamıstı sınaqtan ótkeriw arqalı onıń óziniń sadıqlıǵın tekseredi, óziniń múnásip ómir joldas tańlawdaǵı qatańlıqın kórsetedi. Barchin dástanda tek ǵana muhabbat belgisi bálki patriotlıq, belsendilik hám shıdamlılıq tımsalı bolıp tabıladı. Onıń Alpamıstı kútip jasawı, túrli tosıqlarǵa qaramay oǵan sadıq qalıwı hayaldıń anıq óziniń sadıqlıǵın kórsetedi. Ol óz taǵdırın basqarıwǵa umtılwı, tańlawda qatańlıqlı bolıwı bizge áyyemgi turkiy áyeller ǵayratlı hám ǵárezsiz bolǵanın kórsetedi. Ol Alpamıs joq ekenliginde de óz sha'nın saqlap qaladı, óz qararın hesh kimgе boysındırmaydı. Bul tárepler Barchinni zamanagóy hayal tımsalına da jaqınlastıradi. Dástanda ana obrazı da bólek orın tutadı. Ana - duwagóy, mehriban, biraq áyne waqıtta perzentiniń táǵdiri ushın uwayım shegetuǵın insan retinde súwretlenedi. Analar perzentiniń baxıtı ushın gúresedi, duwa etedi, taqat menen kútabı. “Alpamıs” dástanında hayal hám watan túsiniqları kóbinese bir-birine baylanısadı. Alpamıs ushın Barchin - watannıń bir bólegi oǵan qaytıw sebebi, júrektegi isenim tımsalı. Dástan hayaldı jurtqa, shańaraqqa, xalqqa sadıqlıq tımsalı retinde kórsetedi.

Qaraqalpaq xalıq awızekı dóretiwshıǵı bay hám tereń mazmunlı dástanlarǵa bay. Olardan biri - “Qırıq qız” dástanı xalıqtıń tariyxıy yadı, ar-namısı hám qaharmanlıq ruhınıń jaqtı ańlatpası bolıp tabıladı. Bul dástan tek ǵana er adam qaharmanlar, bálki hayal obrazları arqalı da oǵada zárúrlı social hám ruwxıy qádiriyatlardı ańlatadı. Ásirese, qızlardıń obrazları arqalı xalıqtıń mártlik, patriotlıq, shıdamlılıq sáwlelenedi. “Qırıq qız” dástanı qaraqalpaq xalqınıń milliy maqtanıshı esaplanadı. Ol jaǵdayda Aral boyıdaǵı xalıqtıń erki, azatlıǵı ushın bolǵan gúresi, dushpanğa qarsı mártlik menen turıp bergen qızlar - qaharman áyeller haqqında gúrriń etiledi. Dástan waqıyaları tariyxıy haqıyqatqa tiykarlangan bolıp, qızlardıń er adamlar menen jelke menen urıs etkeni úlken tańlanıw oyatadı. Dástan orayında Gulayim basshılıǵındaǵı qırıq batır qız obrazları turadı. Bul obrazlar mártlik, danalıq, patriotlıq hám sadıqlıq tımsalı retinde sáwlelenedi. Qızlar urıs, siyasat, jetekshilikte er adamlardan kem bolmaǵan dárejede aktiv qatnas etiwedi. Gulayim - tiykarǵı qaharman. Ol mártlikli, tapqır, túsingish, batır jetekshi retinde súwretlenedi. Gulayim óziniń dosların birlestirip xalıqtı qorǵaw ushın jóneltiredi. Ol áskeriy hám siyasiy qararlardı ǵárezsiz qabıllawı menen er adamlar menen teń turadı. Qızlar urısqa tayarlanadı, áskeriy shınıǵıwlar ótkeredi, dushpanğa qarsı óz jurtın qorǵaw etedi. Bul tárepler arqalı qaraqalpaq xalqınıń tariyxıy sharayatta áyellerge bolǵan joqarı húrmeti kórinetuǵın boladı. Qızlar tek ǵana gózzallıq emes, bálki mártlik hám kúsh tımsalı retinde súwretlenedi. Dástan

búgingi jetkinshekke úlken ibrat bolıp tabıladı. Ondağı hayal obrazları házirgi zaman qızlarına óz ar-namısın, watandı, xalıqtı qorǵawda úlgi bolıp tabıladı. “Qırıq qız” dástanı zamanagóy gender teńligi máselelerine de sáykes keletuǵın shıǵarma bolıp tabıladı.

Juwmaq etip aytqanda, jámiyette qızlardıń ornı kútá úlken bolıp tabıladı. Olar - jámiyettıań miyir-muhabbat dáregi, shańaraq súyenishi, keleshek áwladtı tárbiyalaytuǵın ustazlar bolıp tabıladı. Qızlarımızdı saqlap -abaylap, olarǵa isenim bildirgen halda, biz jáne de ádalatlı, turaqlı hám baxıtlı jámiyet tárepke qádem qoyıwımız kerek.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz T:O'zbekiston 2016
2. Saparbaev T Psixologiya teoriiyası hám tariyxı (Psixologiya teoriiyası) oqıw qollanba T. “Yosh avlod matbaa”.2023
3. Инамова М. Оилада болаларнинг манавий-охлозий тірбияси. Т, қооо й
4. Abdullayeva. N. J. Xalıq pedagogikası (sabaqlıq). T. 2021.
5. Raxmonqulova. N. H. Pedagogika teoriiyası hám tariyxı. Sabaqlıq T. 2010.
6. №урбанов Т. Адепнама. Н5кис, Билим қооі ж
7. Saparbaev T. Mámбетiyarov SH Óspirim jası balaları minez-qulqındaǵı krizislik jaǵdaylardıń pedagogikalıq-psixologiyalıq ózgeshelikleri (oqıw-metodikalıq qollanba). Nókis .2024

Internet saytlari:

1. www.tdpu.Uz
2. www.pedagog.Uz
3. www.Ziyonet.uz